

Асаблівасці фарміравання нацыянальнай тэрміналогіі менеджменту якасці ў вышэйшай адукацыі ва ўмовах інтэграцыйных працэсаў

Т. В. Пузевіч,

дацэнт кафедры перакладу і міжкультурнай камунікацыі, кандыдат філалагічных навук дацэнт,

С. Г. Ляскевіч,

дацэнт кафедры беларускага і супастаўляльнага мовазнаўства, кандыдат філалагічных навук дацэнт,

Ж. А. Караткевіч,

загадчык кафедры англійскай філалогіі,

кандыдат педагагічных навук дацэнт;

Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы

Ва ўмовах інавацыйнага развіцця сістэмы адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь, уваходжання краіны ў Еўрапейскую прастору вышэйшай адукацыі асаблівую актуальнасць набываюць пытанні распрацоўкі, уніфікацыі і стандартызацыі тэрміналогіі адукацыйнага менеджменту ў цэлым і менеджменту якасці ў прыватнасці. Сёння важную ролю ў дзейнасці любой вышэйшай навучальнай установы адыгрывае сістэма менеджменту якасці (СМЯ), якая павінна забяспечыць эфектыўнасць працы вышэйшай навучальнай установы (ВНУ), адпаведнасць дзейнасці і адукацыйных паслуг стандартам якасці, гарантаваць якасную працу ўсіх падраздзяленняў ВНУ.

Фарміраванне тэрміналогіі менеджменту якасці ў сферы вышэйшай адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь звязана з укараненнем СМЯ ў беларускія ВНУ. Актыўная фаза гэтага працэсу пачалася ў 2007 г., калі пастановай Савета Міністраў № 1082 ад 23 жніўня 2007 г. была зацверджана дзяржаўная праграма «Якасць» на 2007–2010 гг. Дадзеная праграма прадугледжвала ўкараненне стандартаў серыі ISO 9000 Міжнароднай арганізацыі па стандартызацыі, у прыватнасці, адаптаванай да сферы адукацыі сістэмы стандартаў ISO 9001: ISO / IWA 2: 2007 [1].

Згодна з загадам Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь № 1000 ад 24 снежня 2008 г., СМЯ была ўкаранёна і ў Гродзенскім дзяржаўным універсітэце імя Янкі Купалы (ГрДУ). Сертыфікат аб адпаведнасці СМЯ ГрДУ патрабаванням стандарту ISO 9001: 2008 і яго нацыянальнай версіі СТБ ISO 9001-2009 атрыманы ў студзені 2010 г.

Рэспубліканская мадэль СМЯ заснавана на патрабаваннях міжнародных стандартаў, дырэктыў і мадэлей, якія распрацоўваліся Міжнароднай арганізацыяй па стандартызацыі, Еўрапейскай асацыяцыяй гарантыі якасці вышэйшай адукацыі (ENQA) і Еўрапейскім фондам кіравання якасцю (EFQM).

На сучасным этапе фарміраванне нацыянальнай тэрміналогіі менеджменту якасці ў сферы вышэйшай

адукацыі не можа адбывацца ізалявана, у адрыве ад тэндэнцый развіцця міжнароднай тэрміналогіі менеджменту якасці, замацаванай, у тым ліку, у англамоўных дакументах Міжнароднай арганізацыі па стандартызацыі. Яе гарманізацыя павінна ажыццяўляцца ў цеснай узаемасувязі з тэрмінасістэмамі іншых, у першую чаргу англійскай і рускай, моў. Інтэграцыйныя працэсы ў сістэме адукацыі выклікаюць неабходнасць стварэння шматмоўных тэрміналагічных прадуктаў, слоўнікаў і баз даных, якія фіксуюць уніфікаваную тэрміналогію, што выкарыстоўваецца ў рабоце ВНУ, міжнародную і нацыянальную тэрміналогію розных прадметных галін. Уваходжанне Рэспублікі Беларусь у адзіную Еўрапейскую прастору вышэйшай адукацыі ў якасці афіцыйнага ўдзельніка Балонскага працэсу (з мая 2015 г.) відавочна звязана з ростам акадэмічнай мабільнасці, павелічэннем колькасці сумесных праектаў, забеспячэннем працэдур прызнання дыпламаў і г. д., што патрабуе перакладу значна большай колькасці нарматыўнай дакументацыі.

Ва ўмовах афіцыйнага двухмоўя, замацаванага ў Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, тэрміналогія менеджменту якасці фарміруецца на дзвюх дзяржаўных мовах: рускай і беларускай. Рускамоўная тэрміналогія менеджменту якасці ў сферы вышэйшай адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь развіваецца пад уплывам тэрміналогіі, якая выкарыстоўваецца ў Расійскай Федэрацыі. У цэлым ядро рускамоўнай тэрміналогіі прадметнай галіны «менеджмент якасці ў сферы вышэйшай адукацыі» ў Рэспубліцы Беларусь і Расійскай Федэрацыі шмат у чым супадае, што абумоўлена наступнымі фактарамі:

- сістэмы менеджменту якасці ў Беларусі ўкараняліся з улікам вопыту расійскіх ВНУ [2, с. 2];
- нацыянальныя стандарты якасці дзвюх краін (СТБ і ГОСТ), якія выкарыстоўваюцца ў сферы вышэйшай адукацыі, ідэнтычныя адпаведным міжнародным стандартам ISO 9000, паколькі з'яўляюцца іх афіцыйнымі перакладамі;
- у галіне адукацыі краін-удзельніц Садружнасці Незалежных Дзяржаў функцыянуе скаардынаваная (узгодненая) тэрміналогія [3];
- нацыянальныя сістэмы вышэйшай адукацыі дзвюх краін маюць шэраг агульных рыс, абумоўленых як агульнай спадчынай савецкай сістэмы вышэйшай адукацыі, так і сучаснымі тэндэнцыямі, накіраванымі на пабудову адзінай адукацыйнай прасторы, з улікам прынцыпаў Балонскай сістэмы.

Працэс фарміравання тэрміналогіі менеджменту якасці на беларускай мове мае пэўную спецыфі-

ку і свае цяжкасці, абумоўленыя характарам сацыялінгвістычнай сітуацыі ў краіне. Перавага рускай мовы ў асноўных камунікацыйных сферах значна ўскладняе працэс натуральнага (стыхійнага) фарміравання дадзенай тэрміналогіі і, як следства, узмацняе ролю свядомай уласна тэрміналагічнай работы па яе распрацоўцы і ўпарадкаванні, мэтанакіраванай дзейнасці па стварэнні тэрмінаў на беларускай мове, паколькі распрацаванасць тэрміналогіі – абавязковая лінгвістычная ўмова паўнаўартаснага развіцця нацыянальнай мовы.

Для інвентарызацыі тэрміналогіі прадметнай галіны «Менеджмент якасці ў сферы вышэйшай адукацыі» ў беларускай, рускай і англійскай мовах была створана тэрміналагічная база даных (ТБД), на аснове якой вялася работа па ўкладанні электроннага перакладнага тэрміналагічнага слоўніка. Праца над стварэннем базы ўключала некалькі этапаў:

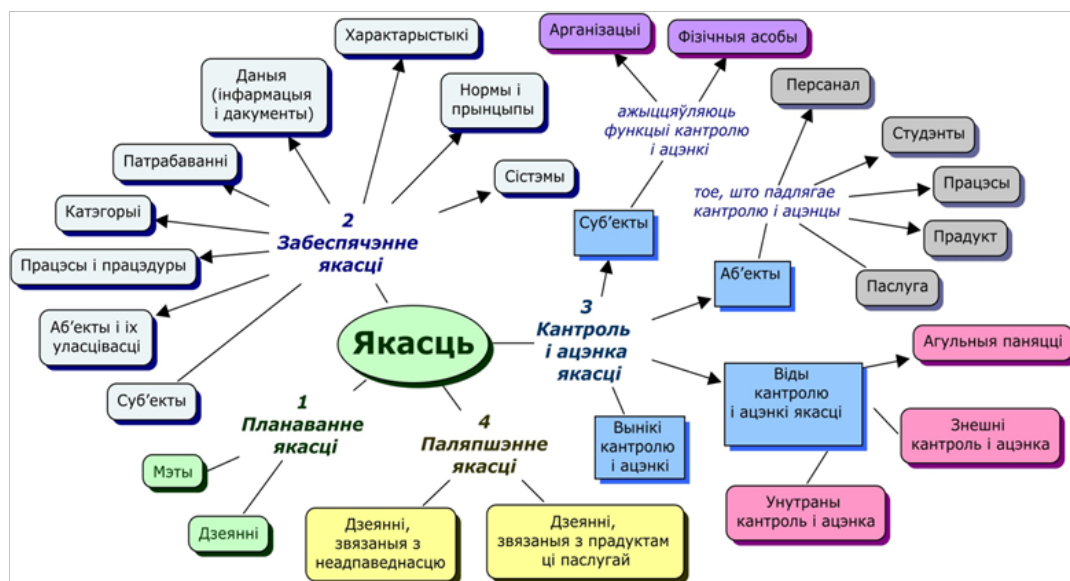
- мадэляванне логіка-паняццйнай сістэмы прадметнай галіны;
- назапашванне базы крыніц, якая ўключае як першасныя, так і другасныя тэксты;
- распрацоўка структуры тэрміналагічнай базы даных;
- адбор з крыніц тэрмінаў і іншай рэlevantнай інфармацыі (у адпаведнасці са структурай базы даных);
- падбор і ацэнка перакладных эквівалентаў.

Першым этапам упарадкавання і сістэматызацыі тэрміналогіі пэўнай галіны ведаў з'яўляецца мадэляванне яе тэрмінаполя ў мэтах устанавлення прыналежнасці тэрміна да даследуемай прадметнай галіны і вызначэння яго месца ў сістэме паняццяў. Логіка-паняццйна мадэль тэрмінаполя «Менеджмент якасці ў сферы вышэйшай адукацыі» створана на аснове існуючых мадэлей, прапанаваных у стандартах (ISO, СТБ), метадычных рэкамендацыях, тэрміналагічных слоўніках, а таксама на аснове логіка-паняццйнага аналізу спецыяльных тэкстаў на

англійскай, рускай і беларускай мовах [4]. Распрацаваная мадэль мае іерархічную структуру і ўключае чатыры блокі (палі): планаванне якасці; забеспячэнне якасці; кантроль і ацэнка якасці; паляпшэнне якасці, кожны з якіх, у сваю чаргу, складаецца з некалькіх мікрапалёў (малюнак 1).

Адным з найважнейшых этапаў стварэння ТБД з'яўляецца пошук і фарміраванне базы крыніц фактычнага матэрыялу, якая змяшчае першасныя і другасныя (слоўнікі, гласарыі і г. д.) тэксты. Розная ступень распрацаванасці тэрміналогіі даследуемай прадметнай галіны прадвызначыла адрозныя суадносіны першасных і другасных тэкстаў для кожнай мовы. Для нападўнення ТБД англамоўнымі тэрмінамі выкарыстоўваліся перш за ўсё гатовыя тэрміналагічныя прадукты, напрыклад, вузкасפעцыяльныя гласарыі [5]. Маюцца і шматмоўныя гласарыі, якія фіксуюць дадзеную тэрміналогію [6]. Прывярытэт аддаваўся крыніцам, якія змяшчаюць англамоўную тэрміналогію менеджменту якасці ў сферы адукацыі, што выкарыстоўваецца ў Еўропе, паколькі Рэспубліка Беларусь падзяляе прынцыпы пабудовы Еўрапейскай прасторы вышэйшай адукацыі. Пры стварэнні базы англійская мова выступала ў якасці дамінантнай, паколькі англамоўная тэрміналогія менеджменту якасці ў сферы вышэйшай адукацыі распрацавана ў большай ступені і замацавана ў міжнародных стандартах.

Пры адборы рускамоўнай тэрміналогіі выкарыстоўваліся як тэрміналагічныя слоўнікі, так і спецыяльныя тэксты. Перш за ўсё, гэта нарматыўныя дакументы, якія прымяняюцца ў сферы вышэйшай адукацыі: Кодэкс Рэспублікі Беларусь аб адукацыі (2011), нацыянальныя стандарты СТБ, ідэнтычныя міжнародным стандартам ISO 9000, дакументацыя, якая выкарыстоўваецца ў сістэме менеджменту якасці ГрДУ, і інш. Колькасць вузкасפעцыяльных слоўнікаў па менеджменце якасці ў адукацыі невялікая. Асоб-

Мал. 1. Логіка-паняццйна мадэль тэрмінаполя «Менеджмент якасці ў сферы вышэйшай адукацыі»

на трэба вылучыць «Терминологический словарь в области управления качеством высшего и среднего профессионального образования» [7], падрыхтаваны ў Расійскай Федэрацыі ў межах праекта «Научно-методическое обеспечение по созданию и внедрению системы управления качеством в образовательных учреждениях профессионального образования». Распрацаваны ў рамках гэтага праекта рэкамендацыі выкарыстоўваліся пры ўкараненні СМЯ ў практыку работы ВНУ Рэспублікі Беларусь [2].

Практычная незапатрабаванасць беларускай тэрміналогіі менеджменту якасці ў сферы вышэйшай адукацыі ўскладняла працу па пошуку і нападненні беларускамоўнай часткі тэрміналагічнай базы даных, падборы беларускіх эквівалентаў. Найбольш важкія і відавочныя тыпы крыніц – нарматыўныя – існуюць толькі на рускай мове. У нацыянальных стандартах СТБ на беларускай мове дубліруюцца толькі назва. Вузаспецыяльных слоўнікаў тэрміналогіі менеджменту якасці пакуль няма. У пэўнай ступені карэлюе з нашым напрамкам даследавання слоўнік перакладнога характару І. І. Ганчаронка [8], які ўключае каля 400 амерыканскіх і брытанскіх варыянтаў тэрмінаў адукацыйнага менеджменту, адаптаваных да айчынай сістэмы адукацыі.

Меркавалася, што актыўнай сферай функцыянавання і, такім чынам, крыніцай адбору беларускамоўных тэрмінаў менеджменту якасці будуць спецыяльныя тэксты, публікацыі ў спецыялізаваных профільных часопісах «Вышэйшая школа», «Кіраванне ў адукацыі», «Веснік адукацыі», «Народная асвета» і інш., інфармацыя, размешчаная на афіцыйных сайтах ВНУ Рэспублікі Беларусь, Міністэрства адукацыі і г. д. Аналіз публікацый у часопісах паказаў, што крыніцамі тэрмінаў могуць выступаць загалоўкі артыкулаў, якія ў змесце некаторых часопісаў даюцца на беларускай мове, і ключавыя словы да саміх артыкулаў, бо толькі нязначная іх колькасць напісана па-беларуску (пры тым, што яшчэ меншая – тэматычна суадносіцца з прадметам нашага даследавання).

У той жа час рэспубліканскія газеты («Звязда», «Настаўніцкая газета») утрымліваюць значна больш тэкстаў па дадзенай праблематыцы і, тым самым, з'яўляюцца больш змястоўнай крыніцай беларускамоўнай тэрміналогіі менеджменту якасці. Вывучэнне беларускамоўнай версіі сайтаў ВНУ рэспублікі выявіла агульныя заканамернасці:

- рускамоўная версія сайтаў больш разгорнутая;
- нападняльнасць беларускамоўных сайтаў сталічных ВНУ большая, у тым ліку і па змястоўнасці раздзелу «менеджмент якасці»;
- усе нарматыўныя дакументы рэспубліканскага ўзроўню, да якіх адсылаюць універсітэцкія сайты, – рускамоўныя.

У якасці другасных крыніц выкарыстоўваліся перакладныя слоўнікі агульнага профілю і спецыяльныя перакладныя слоўнікі сумежных абласцей,

як, напрыклад, [9]. Несумненную каштоўнасць у плане пошуку і падбору беларускіх эквівалентаў рускамоўным тэрмінам выявілі электронныя корпусы тэкстаў: у першую чаргу Беларускі N-корпус (<http://bnkorporus.info/about.html>), а таксама Паралельны беларуска-рускі і руска-беларускі падкорпус Нацыянальнага корпусу рускай мовы (<http://search-beta.ruscorpora.ru>) і Корпус навуковых тэкстаў на беларускай мове Corpus Albaruthenicum (<http://grid.bntu.by/corpus/>).

Распрацоўка тэрмінасістэмы прадметнай галіны «Менеджмент якасці ў вышэйшай школе» для беларускай, рускай і англійскай моў бачыцца надзвычай актуальнай задачай ва ўмовах запатрабаванасці аўтаматызацыі перакладу нарматыўнай дакументацыі, стварэння формаў дакументаў на некалькіх мовах, уніфікаванага нападнення шматмоўных версій сайтаў устаноў адукацыі. Вырашэнне гэтай задачы дазволіць павысіць эфектыўнасць працы адпаведных структур і будзе працаваць на стварэнне мабільнага інфармацыйнага асяроддзя ў адпаведнасці з зацверджанай Канцэпцыяй інфарматызацыі сістэмы адукацыі Рэспублікі Беларусь на перыяд да 2020 года.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. ISO/IWA-2: 2007 Quality management systems – Guidelines for the application of ISO 9001:2000 in education. – 2nd ed. – 2007. – 26 p.
2. Методические рекомендации по формированию, развитию и совершенствованию вузовских систем менеджмента качества (Приложение 2 к приказу Министерства образования Республики Беларусь № 1000 от 24 декабря 2008 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.bsu.by/Cache/Page/43743.pdf. – Дата доступа: 23.09.2015.
3. Словарь согласованных терминов и определений в области образования государств-участников Содружества Независимых Государств / под науч. ред. Н. А. Селезневой. – М.: НИТУ «МИСиС», 2012. – 244 с.
4. Пузевич, Т. В. Моделирование логико-понятийной системы предметной области «менеджмент качества в сфере высшего образования» / Т. В. Пузевич, О. В. Перкова // *Educatio* (Ежемесячный научный журнал). – Новосибирск: *Educatio*. – 2014. – № 6, ч. 3. – С. 121–123.
5. Quality Assurance and Accreditation: A Glossary of Basic Terms and Definitions / L. Vlăsceanu, L. Grünberg, D. Pârlea. – Bucharest: CEPES, 2007. – 119 p.
6. Glossary on the Bologna Process. English – German – Russian / Dr. A. Jubara, G. Kaschlun, O. Kiessler, R. Smolarczyk. – Bonn, 2006. – 196 p.
7. Терминологический словарь в области управления качеством высшего и среднего профессионального образования. – СПб.: СПбГЭТУ «ЛЭТИ», 2005. – 63 с.
8. Ганчаренко, И. И. Англо-белорусско-русский словарь терминов по образовательному менеджменту (с предметным указателем) / И. И. Ганчаренко. – Минск: Изд. центр БГУ, 2003. – 99 с.
9. Дубовик, А. Е. Англо-русско-белорусский словарь менеджера / А. Е. Дубовик. – Минск: Выш. шк., 1996. – 320 с.